

FRANCISZEK JAKUBCZAK

ZASOBY PAMIĘTNIKÓW. ZASADY I ZAKRES ICH UŻYTKOWANIA

Dokumenty pamiętnikarskie jako materiał źródłowy dla socjologii oraz innych nauk społecznych i humanistycznych posiadają dwoisty charakter: źródeł zastanych i źródeł wywoływanych przez badaczy, a nawet często przez dziennikarzy, wydawców i działaczy ruchu regionalnego. Do źródeł zastanych należą spontaniczne pamiętniki pisane głównie dla siebie i rodziny. Źródłami wywołanymi stają się indywidualne pamiętniki napisane z zachęty badaczy — jak pamiętnik imigranta Władysława Wiśniewskiego w dziele Znanieckiego i Thomasa *Chłop polski w Europie i Ameryce* czy *Życiorys własny przestępcy* Urke Nachalnika — głównie jednak zbiorowe kolekcje wspomnień powstające w związku z instytucją ciągłą polskiego życia piśmienniczo-kulturalnego, jaką stały się od wielu dziesięcioleci konkursy na pamiętniki.

Podział dokumentów pamiętnikarskich na źródła zastane i wywołane jest zarazem istotnie znaczący i względny. W określonym stopniu inaczej konstruuje się obraz własnej osoby, bliższego otoczenia i szerszego społeczeństwa na użytek kręgu rodzinnego — a nieco odmiennie na potrzeby zewnętrznych instytucji badawczych, prasowych czy wydawniczych. Dla badaczy późniejszych natomiast wywołane wcześniej źródła pamiętnikarskie stają się niejako zastanymi. Część pamiętnikarzy pisze nadal po ustaniu konkursu, innych pobudza do pisania opublikowany zbiorowy wizerunek pamiętnikarski lub związane z nim studium naukowe. Listy rodzinne są źródłem zastanym, ale zgromadzone przez apele prasowe, jak w *Chłopie polskim*, noszą pewne znamiona selektywnego źródła wywołanego. Na konkursy dotyczące dzienników tygodnia, miesiąca czy roku życia trafiają wyciągi lub całe teksty „spontaniczno-zastane”.

Zasoby zastanych polskich dokumentów pamiętnikarskich — od wczesnych zabytków piśmiennictwa kronikarskiego Galla, Janka z Czarnekowa i Długosza, aż po wspomnienia legionowe i pierwszego dziesięciolecia II Rzeczypospolitej — rejestruje wydana w 1928 roku *Bibliografia pamiętników polskich i Polski dotyczących* Edwarda Maliszewskiego. Obejmuje ona około 4 tysięcy pozycji drukowanych i tysiąc rękopisów. Większość druków to wspomnienia w czasopismach, a jedynie około tysiąca stano-

wią pamiętniki i listy opublikowane w, postaci książek. Kontynuatorska bibliografia Józefa Skrzypka odnotowuje do 1964 roku blisko 10 tysięcy nowych publikacji wspomnieniowych — w tym ponad 2 tysiące książek, a wśród nich kilkadziesiąt zbiorowych opartych na plonie konkursów pamiętnikarskich. Przygotowana do druku w Centrum Pamiętnikarstwa Polskiego i Polonijnego bibliografia pamiętnikarskich druków zwartych wydanych do 1989 roku obejmuje około 3 tysięcy pozycji z rejestrów Maliszewskiego i Skrzypka oraz ponad 7 tysięcy publikacji późniejszych. Kartoteka pamiętnikarskich publikacji w czasopiśmie liczy ponad 50 tysięcy pozycji i na wydanie drukiem takiej 5-tomowej bibliografii nie ma dotąd chętniej oficyny wydawniczej. Nie publikowane pamiętniki ujmowane są w katalogach i powielanych lub drukowanych inwentarzach większych archiwów i bibliotek. Konkursowych wspomnień byłoby już kilkaset tysięcy, gdyby były wszystkie przechowywane — toteż nasze Centrum Pamiętnikarstwa jest w stanie sporządzić do druku jedynie rejestr około 100 najpoważniejszych konkursów przygotowanych i przeprowadzonych z udziałem placówek naukowych oraz blisko 1500 konkursów „amatorskich”, zorganizowanych przez gazety centralne i lokalne, jak też różne ośrodki regionalne.

Dla ogólnej orientacji warto może nadmienić, że w latach międzywojennych w 20 konkursach uzyskano ponad 4 tysiące wspomnień, czyli przeciętnie przeszło 200 w każdym. W 45-leciu PRL przeciętna liczba prac w 1600 konkursach może przekraczać 300, co dawałoby olbrzymi, półmilionowy zasób dokumentów pamiętnikarskich o różnej sile i wartości źródłowej.

Z powyższych najogólniejszych danych o zasobach źródeł pamiętnikarskich w Polsce wynika, że ich obfitość jest spowodowana głównie przez inspiratorską funkcję konkursów na najlepszą autobiografię całościową lub wycinkową. Rodowód instytucji konkursów pamiętnikarskich sięga klasycznego dzieła o chłopie polskim, wykorzystanych tam i zamieszczonych prawie 700 listów rodzinnych oraz zamówionego pamiętnika czeladnika piekarskiego Władka spod Konina. W 1985 roku minęło 70 lat od momentu, gdy Władysław Wiśniewski jako bezrobotny ojciec w młodej rodzinie napisał z zachęty F. Znanińskiego 600-stronicową spowiedź ze swego burzliwego i malowniczego życia. Założycielem instytucji konkursów na pamiętniki w nauce, kulturze i świadomości społecznej narodu polskiego stał się inspirator Władkowego pamiętnika, Florian Znaniński, poprzez ogłoszenie przed 68 laty konkursu na życiorys własny pracownika fizycznego. Ten pierwszy w kraju i na świecie konkurs na pamiętniki przyniósł 149 autobiografii i oprócz wcześniej opublikowanych wspomnień krawca Władysława Berkana z cenną przedmową F. Znanińskiego zawierał także wydany w 10 lat później klasyczny już *Życiorys własny robotnika* Jakuba Wojciechowskiego. Na plonie tego pionierskiego konkursu i z wydatnym wykorzystaniem treści życiorysu

Wojciechowskiego oparte zostało studium Józefa Chałasińskiego *Drogi awansu społecznego robotnika*, stanowiące pierwsze dzieło naukowe o kulturze robotniczej powstałe z udziałem piśmienniczo wyrażonej myśli robotniczej.

Nowatorski, socjalistyczny ton w gromadzenie i użytkowanie świadectw autobiograficznych robotników i chłopów wniósł kierowany przez Ludwika Krzywickiego Instytut Gospodarstwa Społecznego. Gdy ukazał się i zyskał duży rozgłos życiorys Wojciechowskiego oraz studium Chałasińskiego, redaktor komunistycznego „Miesięcznika Literackiego” Aleksander Wat podjął próbę ogłoszenia konkursu na wspomnienia robotnicze trudnych lat kryzysu gospodarczego. Po konfiskacie miesięcznika z odezwą konkursową i zamknięciu pisma przez władze, jak wspomina Wat w swej dyktowanej autobiografii *Mój wiek* — inicjatywa przekazał Krzywickiemu i Instytutowi, będąc jego członkiem. Ogłoszony przez Krzywickiego i IGS w 1931 roku konkurs na pamiętnik bezrobotnego przyniósł ukierunkowane odezwą życiorysy robotnicze w liczbie 774. W dwa lata później ukazał się obszerny wybór 31 prac z gruntowną przedmową Krzywickiego. Publikacja zyskała duży rozgłos w 400 recenzjach i przedrukach fragmentów. Wznowienie jej w 1967 roku dopełniono drugim tomem z relacjami odszukanych autorów. Bezpośrednio po ukajaniu się *Pamiętników bezrobotnych* rozpiisał IGS konkurs na pamiętniki chłopów i z uzyskanych 498 wypowiedzi wydał w dwóch tomach 61 autobiografii z przedmowami Krzywickiego i znanej literatki Marii Dąbrowskiej. Z 212 pamiętników emigrantów zgromadzonych przez IGS w 1936 roku do wybuchu wojny ukazały się tomy z materiałami z Francji i Ameryki Południowej, a tom dotyczący Kanady i dwa tomy z życiorysami z USA wydano już po wojnie w 1971 i 1976 r.

Wydanie *Pamiętników chłopów* i uzyskanie przez nie rekordowej dla tamtych lat liczby 500 recenzji i przedruków stało się inspiracją dla Józefa Chałasińskiego do zgromadzenia w konkursie z 1937 roku 1544 życiorysów młodego pokolenia chłopów i opublikowania już w roku następnym 4-tomowej monografii problemowej o procesach i zagadnieniach kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce oraz roli w tych procesach kół organizacji młodzieży wiejskiej i uniwersytetów ludowych. W tym samym czasie krakowski ośrodek socjalistycznej organizacji młodzieży robotniczej OM TUR zebrał około 200 autobiografii i wydał tom *Robotnicy piszą*, a materiał posłużył Feliksowi Grossowi za podstawę wnikliwego studium *Proletariat i kultura* (1938).

Władysław Grabski w Instytucie Socjologii Wsi stołecznej uczelni rolniczej SGGW zebrał ponad 400 życiorysów wiejskich działaczy społecznych i opublikował je w dwóch tomach, z podziałem na działaczy inteligentów (1937 r.) oraz włościan (1938 r.).

W latach powojennych instytuty Znanieckiego, Krzywickiego, Cha-

łasińskiego i Grabskiego, gromadzące pamiątniki i wypracowujące naukowe zasady ich użytkowania, nie zostały reaktywowane. Toteż wobec domagających się dokumentowania doświadczeń wojny i okupacji, następującego po nich przesunięcia granic i wędrówek ludności oraz otwarcia miast i szkół przez nowy system ustrojowy — zadanie gromadzenia i opracowywania pamiątników przejęły w głównej mierze redakcje gazet, wydawnictwa i różnorodne placówki regionalne. W latach 1946-1955 wśród około 50 konkursów na pamiątniki wyróżniają się inicjatywy dotyczące robotników w latach okupacji (publ. 1948), opisu wsi (4 tomy *Wieś polska 1939-1948*), górników (publ. 1949), wspomnień łódzian i warszawiaków oraz nowych pamiątników chłopów (1960).

Okres odnowy i ożywienia badań socjologicznych po 1956 roku przyniósł konkurs na pamiątniki osadników Ziem Odzyskanych (1963) oraz włączenie się placówek naukowych i wydawniczych Poznania w kontynuowanie tradycji pamiątnikarskiej Znanieckiego. Z inspiracji i pod opieką placówek poznańskich inne ośrodki ziem nad Odrą, Nysą i Bałtykiem stopniowo dopracowywały się własnych zbiorów pamiątnikarskich i zespołów badawczych.

W pięć lat po inicjatywie poznańskiej, w 1961 roku w kręgu odrodzonego IGS przygotowano koncepcję konkursu na pamiątniki młodzieży wiejskiej. Konkurs ten pod opieką naukową J. Chałasińskiego przyniósł 5475 autobiografii, publikowanych w 9 tomach serii *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*. Prace nad szeroko analizowanym i omawianym plonem konkursu doprowadziły do powstania w 1964 roku Komisji Badań nad Pamiątnikarstwem PAN i do utworzenia w 5 lat później stowarzyszenia i ośrodka archiwalno-badawczego z biblioteką i kwartalnikiem „Pamiątnikarstwo Polskie”. Pamiątnikoznawczy ośrodek poznański i Towarzystwo Przyjaciół Pamiątnikarstwa inspirowały — niekiedy wspólnie — po kilkanaście znaczących konkursów i opracowywały ich, materiały. Wielokrotnie powtarzane były konkursy na pamiątniki robotnicze, chłopskie, młodzieżowe i polonijne. Pojawiły się konkursy na wspomnienia poszczególnych grup zawodowych — inżynierów, lekarzy, pielęgniarek, prawników, górników, łącznościowców, leśników, oficerów oraz kombatanów, studentów, harcerzy, migrantów do miast, działaczy młodzieżowych, mieszkańców większych miast i rejonów uprzemysławianych. Znanieckiego konkurs „Czym było i jest dla Ciebie miasto Poznań?” powtórzono zarówno w tym mieście, jak też we Wrocławiu, Krakowie, Rzeszowie, Lublinie i dwukrotnie w Warszawie.

• Głównymi organizatorami konkursów pamiątnikarskich stały się jednakże gazety codzienne i tygodniki. Około 10 z nich, z „Polityką”, „Życiem Warszawy”, „Zielonym Sztandarem”, „Tygodnikiem Kulturalnym” i „Gromadą Rolnikiem Polskim” na czele, ma w swym dorobku po kilkanaście udanych konkursów, po kilka książkowych tomów pamiątnikarskich i setki stron publikowanych w odcinkach wspomnień.

„Tygodnik Powszechny” przed 15 laty zapoczątkował owocnie nowy, użyteczniejszy badawczo gatunek zapisu autobiograficznego — dziennik tygodnia życia. Konkurs na dzienniki miesiąca życia powtórzył już czterokrotnie „Tygodnik Kulturalny”. Od 1972 roku pojawiły się trzy obficie obesłane konkursy na dzienniki roku życia. W dwóch konkursach zebrano po kilka tysięcy autentycznych listów.

Środek poznański i warszawski dołożyły starań, ażeby poprzez pamiętniki i dzienniki udokumentowane zostały historyczne procesy lat 1980 - 1989. Ponad 500 robotniczych pamiętników uzyskał w 1981 roku uniwersytecki ośrodek poznański. Już we wrześniu 1980 roku zaczęły wpływać pierwsze z 400 konkursowych relacji do TPP i „Polityki”. Przedłużono konkurs robotniczy i młodzieżowy TPP. W konkursie z ZMW i prasą wiejską „Łączy nas ziemia” uzyskano 1200 pamiętników wiejskich. Tygodnik „Solidarność” z inicjatywy socjologa J. Małanowskiego ogłosił w 1981 roku konkurs na pamiętniki młodych robotników. W powtórzonym po 10 latach konkursie na dzienniki 1985 roku „Polaków portret własny” wpłynęło do ośrodka TPP około 600 rozległych zapisów. W przygotowaniu są konkursy na pamiętniki ruchu zawodowego w latach 1975 - 1989. Ogłoszono konkurs na dzienniki 1989 - 1990 roku „Polaków pamiętnikarski portret własny” i wiele innych o losach Polaków na Wschodzie. Powstał Komitet Pamiętnikarstwa PAN.

Z wyjątkowo rozległymi zasobami dokumentów pamiętnikarskich w Polsce wiążą się dyrektywy metodologiczne i zakres ich użytkowania, zwane niekiedy „polską metodą”. Twórcami tych dyrektyw są Florian Znaniecki i Ludwik Krzywicki, a w ich doskonalenie i zespolenie z wymogami współczesnej socjologii znaczący wkład wnieśli Józef Chałasiński i Jan Szczepański.

Dyrektywy tak znaczącej w socjologii polskiej metody pamiętnikarskiej i sam pamiętnikarski materiał źródłowy obłożone zostały w latach pięćdziesiątych przekreślającą anatemą subiektywnego idealizmu. Przewyciężenie tych ostracyzmów możliwe było jedynie poprzez budowanie ontologii społecznej, w której świadomość społeczna i jednostka ludzka byłyby nie tylko stroną warunkowaną i określaną, ale we właściwym wymiarze stroną warunkującą i określającą strukturę i procesy rzeczywistości społecznej. Czyli w przeciwieństwie do obowiązującej sztywnej tezy, że byt społeczny określa społeczną świadomość — należało dobudować jej dialektyczne dopełnienie stwierdzające, iż w nie mniejszym stopniu świadomość społeczna współwarunkuje i określa strukturę substancjalną i procesy społecznego bytu. Do takiej koncepcji bezpośredniego nieomal tworzywa dostarczały Znanieckiego i Thomasa kategorie „wartości” i „postaw” w ich współoddziaływaniach wzajemnych oraz Znanieckiego koncepcja „współczynnika ludzkiego”. Wielce pomocne okazało się tutaj skodyfikowanie cech samodzielności metody dokumentów pamiętnikarskich Krzywickiego i IGS — z jej zapleczem

materializmu dziejowego i weryfikacji ekonomiczno-statystycznych. Naturalnym dopełnieniem tak zbudowanej w zarysie ontologii społecznej stała się społeczna epistemologia, wykazująca adekwatność procesu poznawczego pamiętnikarzy w stosunku do rzeczywistości społecznej i materialnej, którą współtworzyli i przeobrażali.

Znaniecki nazywa „współczynnikiem humanistycznym” tę właściwość zjawisk społecznych, że jako przedmiot myśli teoretycznej są już przedmiotami czyjegoś doświadczenia lub czyimiś świadomymi czynnościami. Doświadczenie nosi tutaj charakter postrzegający i bierny. Aktywistyczno-dialektyczne dyrektywy „współczynnika ludzkiego” opierają się na poniższych przesłankach. Ludzkość nie zna innego sposobu odzwierciedlania, doświadczenia obiektywnej rzeczywistości aniżeli za pośrednictwem subiektywnego czynnika świadomości. Zewnętrzny świat oddziałuje na jednostkę za pośrednictwem jej psychiki. Gatunek nasz i poszczególne jednostki mogą osiągnąć jedynie subiektywno-świadomościowy obraz zewnętrznego świata. Taki subiektywno-ludzki charakter wizerunku świata nie neguje realności obiektywnej rzeczywistości pozapodmiotowej. Ludzie oddziałują na przekształconą przez siebie rzeczywistość w sposób skonkretyzowany co do miejsca i czasu. Obraz takiego przekształcanego wycinka rzeczywistości jest względnie różny w odwzorowaniu ludzi praktyki i ludzi nauki. Przekształcanie rzeczywistości przez ludzi praktyki jest możliwe dzięki odwzorowaniu adekwatnemu. Myśl poznawcza ludzi praktyki znajduje adekwatny wyraz w wypowiedziach słownych i zapisach pamiętnikarskich. Uzewewnętrznione słownie i piśmienniczo twory myśli poznawczej mas pracujących nie mogą być zapoznawane przez badających tę rzeczywistość ludzi nauki. Użytkowanie myśli poznawczej mas pracujących przez ludzi nauki nie wymaga idealistycznych założeń w dziedzinie ontologii czy epistemologii społecznej.

W świetle koncepcji współczynnika ludzkiego decydującą siłą sprawczą dynamiki procesów społecznych jest aktywność wytwórcza ludzi. Narzędzia, przedmioty pracy oraz środowisko pracy i egzystencji ludzi określonych epok i kręgów społecznych istnieją w sensie fizyczno-substancjalnym jako „rzeczy w sobie” jednakowo w przybliżeniu dla wszystkich podmiotów poznających, jeśli abstrahować będziemy od różnicy w „dogłębności widzenia”, zależnej od epoki i ukierunkowania zawodowego. Te same jednak narzędzia i przedmioty pracy oraz środowisko życiowe inaczej istnieć będą jako „rzecz dla ludzi” w odniesieniu do osobników bezpośrednio uwikłanych w dany proces pracy i warunki życiowe, inaczej zaś dla ludzi innych zawodów i środowisk oraz pokoleń następnych. Inne też będą oczywiście społeczne konsekwencje oddziaływania konkretnych, zróżnicowanych ludzi na konkretne, zróżnicowane elementy otoczenia zewnętrznego i *vice versa* — w każdym z tych przypadków.

Podobnie rzecz ma się z więzią społeczną, instytucjami i organizacjami społecznymi, wzorami zachowania, obyczajami i kulturą duchową. Są one zrelatywizowane wobec konkretnych jednostek i zbiorowości ludzkich, czyli zawierają w sobie współczynnik ludzki.

Relatywizacja zjawisk i procesów rzeczywistości społecznej wobec sprawczego czynnika ludzkiego jest szczególnie niezbędna i skomplikowana w zakresie sfery świadomościowo-kulturowej. Obiektywizujące się w uzewnętrznianiu i utrwalaniu subiektywne co do formy treści świadomości — myśli, wiedza, wierzenia — posiadają egzystencję niesamodzielną, pochodną w stosunku do szczytowego osiągnięcia ewolucji biosfery ziemskiej, mózgu człowieka, a co za tym idzie — walor komunikowalności wyłącznie interpersonalnej, międzyświadomościowej.

W przypadku zjawisk sfery świadomościowo-kulturowej mamy do czynienia ze szczególną postacią uzależnienia tych zjawisk od czynnika ludzkiego, co znajduje wyraz w specyficznym charakterze ich istnienia, podlegającego zróżnicowaniu pod względem zakresu i stopnia nasilenia. Myśli, wiedza, idee, wierzenia, przesady istnieją o tyle, o ile są rozpowszechnione wśród określonej liczby doznających podmiotów, w określonym stopniu nasilenia te doznające podmioty absorbują i stanowią określony współczynnik w indywidualnym i zbiorowym działaniu tych podmiotów.

Metoda dokumentów pamiętnikarskich Krzywickiego i IGS charakteryzuje się: 1) naukową, materialistyczną teorią rzeczywistości społecznej i praw rozwoju społecznego, 2) uznawaniem dokumentów pamiętnikarskich za adekwatny wizerunek rzeczywistości społecznej oraz cenny materiał źródłowy obrazujący w harmonijnej łączności fakty z zakresu świadomości oraz fakty z dziedziny materialnych warunków bytu i obiektywnych stosunków społecznych, 3) praktyczną realizacją zasady wiązania i obopólnego weryfikowania się badań pamiętnikarskich z empirycznymi badaniami terenowymi, 4) stosowaniem wobec pamiętników, obok socjologicznej zasady analizy treści, również ekonomicznej i statystycznej metody analizy — z odniesieniem do odpowiednich wskaźników w skali ogólnokrajowej, 5) zasadą społecznej służby przy publikowaniu autentycznych autokronik przedstawicieli klas pracujących, w celu zobrazowania ich faktycznej sytuacji i oblicza duchowego oraz w celu kształtowania świadomości społeczeństwa i wiązania kultury robotniczo-chłopskiej z kulturą ogólnonarodową.

W nawiązaniu do doświadczeń i osiągnięć metody dokumentów pamiętnikarskich szkół Znanieckiego i Krzywickiego — podstawą zabiegów warsztatowych w stosunku do tego źródłowego materiału należy uczynić następujące założenia:

1. Komunikowalne treści znaczeniowe dokumentów pamiętnikarskich zostają zanalizowane kompleksowo w ramach całokształtu jednostkowych informacji biograficznych.

2. Treści znaczeniowe poszczególnych pamiętników poddane są analizie porównawczej w ramach całego zbioru.

3. Dzięki temu, że w Polsce posiadamy po kilka obszernych zbiorów pamiętników z tego samego środowiska, poddawane są analizie porównawczej treści znaczeniowe poszczególnych zbiorów z danego środowiska i przeprowadzana jest porównawcza analiza międzyśrodowiskowa zbiorów pamiętników.

4. Zweryfikowane w powyższym trybie treści znaczeniowe wybrane do analizy problemowej materiału źródłowego skonfrontowane zostają z danymi ekonomiczno-statystycznymi dotyczącymi badanego problemu.

5. Z kolei powyższe materiały rozpatrywane są z punktu widzenia stanu i osiągnięć wiedzy socjologicznej i ogólnohumanistycznej w zakresie szczegółowych zagadnień mających stać się przedmiotem analizy.

6. W analizie uwzględnione jest osobiste doświadczenie badawcze i życiowe oraz ogólna i specjalistyczna wiedza osoby użytkującej pamiętniki — jako istotny czynnik ułatwiający weryfikację i odpowiedni dobór materiału źródłowego. Wiedza, talent badawczy i indywidualność twórcza autora pracy mają przy użytkowaniu materiałów pamiętnikarskich znaczenie istotne. Niesłuszne byłoby tutaj oczekiwanie uzyskania przez innego badacza pracującego na tych samych materiałach identycznego we wszystkich szczegółach ujęcia problematyki. Nie byłoby to nawet pożądane. Adekwatność humanistycznego odzwierciedlenia pewnego zespołu zagadnień co do treści — może nie pozostawać w sprzeczności z niepowtarzalnością tego ujęcia co do formy.

7. Przy stosowaniu zasady kompleksowej i humanistycznej analizy treści materiałem dowodowym opisów i formułowanych uogólnień są nie tylko przytaczane w tekście charakterystyczne fragmenty pamiętników i nie tylko charakterystyczne pamiętniki przytaczane w całości w aneksie, ale także, a może nawet przede wszystkim, całe zbiory pamiętników, na których opracowanie się opiera, skonfrontowane z ogólnym stanem wiedzy o badanych problemach oraz z osobistym doświadczeniem i wiedzą autora opracowania.

Znaczącym wydarzeniem były zorganizowane przed 17 laty cztery krajowe spotkania dyskusyjne poświęcone ruchowi pamiętnikarskiemu i opublikowane z ich plonu materiały. Materiały z poznańskiej konferencji dotyczącej pamiętnikarstwa Ziem Zachodnich ukazały się w nr. 11 Biblioteki „Przeglądu Zachodniego”. Pokłosiem seminarium Klubu Młodych Pisarzy przy ZMW „Pamiętniki a literatura” stał się numer ich biuletynu „Regiony”. Owocem ankiety „Pół wieku polskiego fenomenu pamiętnikarskiego” i sesji w NK ŻSL jest książka z załączoną dokumentacją bibliograficzną *Pół wieku pamiętnikarstwa* (LSW 1971). Konferencja w Centralnej Szkole Partyjnej KC PZPR, dotycząca współ-

mości pomiędzy rozwojem pamiętnikarstwa ludzi pracy i kultury, zaowocowała publikacją *Ruch pamiętnikarski a przemiany polskiej kultury* (PWN 1972).

Przygotowywane do II wydania studium *O metodzie dokumentów pamiętnikarskich* poszerzone zostanie o rezultaty renesansu tej metody w ostatnich dwóch dziesięcioleciach. Istotne zwłaszcza są doświadczenia i wyniki badawcze nurtu historii ustnej (Oral History), zawarte w czasopismach i książkach analizy semiologiczne i kulturologiczne, a zwłaszcza w koncepcji historycznej psychologii społecznej Jana Szczepańskiego. W tym kierunku zmierzają także prace socjologów krakowskich, dążących do zbudowania historycznie zorientowanej socjologii i "współczynnika historycznego". Otwiera to możliwość użytkowania masowych w Polsce dokumentów pamiętnikarskich jako historii własnej ludzi pracy przez dyscypliny historiograficzne. W tym także kierunku analiz interdyscyplinarnych źródeł biograficznych zmierzała zainicjowana przez prof. Stefana Kieniewicza dyskusja o źródłach pamiętnikarskich w warsztacie historyka, która zebrała na łamach kwartalnika „Pamiętnikarstwo Polskie” głosy 17 historyków.

Zakres użytkowania dokumentów pamiętników — przy ich obfitości, reprezentatywności i powtarzalności — jest bardzo szeroki i bodaj stale rosnący. Jest to obszar od rodzinnej historii pamiętki do dokumentowania spraw miejscowości, instytucji, organizacji, regionu oraz narodu i państwa w wymiarze historycznym piszących pokoleń. Pamiętniki są źródłem dla analiz społecznych i samodzielnym ostatecznym przecież sprawdzianem adekwatności tych analiz. Są tworzywem dla literatury epickiej, dramatopisarstwa, filmu, radia, telewizji i publicystyki — ale zarazem kamieniem probierczym przystawiania tych tworów profesjonalnych do realiów życia, które pamiętnikarze znają z autopsji, w nie uszmkowanej postaci. Są ponadto pamiętniki samodzielnym, kreatywnym wizerunkiem konkretnych sylwetek osobowościowych, grup, procesów i przeżywanej historii, czyli bezpośrednim wkładem do piśmienniczej kultury ogólnonarodowej. I jeśli np. znaczący reprezentant literatury nurtu chłopskiego, Wiesław Myśliwski, w swym serialu *Po pielec* i powieści *Kamień na kamieniu* daje nadrealistyczno-metaforyczny konterfekt mrocznych stron osobowości chłopskich i ich bezpotomnego zmierzania ku budowanemu grobowcowi — to ma już obok siebie tyśiące zapisów autowizerunkowych młodych chłopów, którzy walczyli o chłopską ojczyznę w dwustutysięcznej partyzanckiej armii BCh, budując domy, sadzą drzewa, wychowują synów i piszą własną, nie malowaną historię i literaturę pamiętnikarską.

Samodzielną wielostronną wartość poznawczą i artystyczną rozległych zbiorów dokumentów pamiętnikarskich mieliśmy na uwadze przygotowując wspólnie z Narodową Radą Kultury do wydania przed półwie-

czem powojennej państwowości polskiej dziesięciotomową serię pamiętnikarską i folklorystyczną *Polaków pamiętnikarski portret własny* — mającą stanowić po 100 latach płaszczyznę kontynuatorską i porównawczą wobec wielkiego, osiemdziesięciotomowego dzieła Oskara Kolberga *Lud polski*, przez sam piśmienny już lud polski stworzoną.

Komitet Pamiętnikarstwa PAN, korzystając z dorobku Oral History oraz z wielkich edycji *Historii Rosji i ZSRR w pamiętnikach u dziennikach*, przygotowuje wielotomową *Historię Polski w pamiętnikach* jako unikatową „historię własną” klas, grup i sił społecznych całego narodu.

THE STOCK OF DIARIES AND THE RULES AND SCOPE OF THEIR UTILIZATION

S u m m a r y

The author classifies the diaries into the categories of existing sources (diaries written spontaneously mostly for the family circle use) and sources provided by researchers (for the use of research, press and publishing institutions). Then, the author describes the stock of existing Polish diaries. The number of diary competitions organized in Poland is impressive. This is why the institution of competitions is a „Polish institution” and methodological directives worked out by F. Znaniecki and L. Krzywicki with respect to the use and analysis of diaries are called today „the Polish method”. The article offers a survey of the most important competitions organized in Poland in the 1920/30s by F. Znaniecki, L. Krzywicki, J. Chałasiński and W. Grabski and later competitions organized in the period of the Polish People's Republic for the diaries of workers, peasants, youth: or particular professional groups, etc.